

SIPOS ENDRE

TRIANONI EMLÉKMŰVEK SZELLEME

II. rész

A temetőszobrászat és a köztéri emlékműszobrászat közös szellemi töből ered: a halottkultusból. A halottkultusz pedig az emberi kultúra forrásvidéke. Gondoljunk az egyiptomi hiedelemvilágra, a túlvilágba való átlépés tárgyaira, művészeti alkotásaira. A békásmegyeri plasztika is eredetileg sírkőszobornak készült, de köztéri szobornak is megállja a helyét. Lírai hangvétellű realista stílusú alkotás. A szobrász éppen azt a pillanatot ragadja meg, illetve azt a pillanatot végteleníti, amikor a magyar honvéd élet és halál között lebeg. Balkezét a szíve fölé szorítja, mintha életét akarná megőrizni, fenntartani. Közben teste elernyed. Jobb karja élettelenül engedelmeskedik a gravitációs erőnek. Térdei megroggyannak, szeme csukva van. Úgy érezzük, hogy a következő pillanatban teljesen elveszti eszméletét s a földre zuhan. Megadja magát, kénytelen megadni magát a halálnak.

Ebben a félig halott testben, az életről lemondó mozdulatban mégis van stabilitás. Statikus őserő. Valami, ami az élet folyamatosságát biztosítja: önazonosság, szellemi erő. Mi biztosítja ezt a stabilitást? A sziklatömb, ami mögötte van, melynek nekidől, s a talpon maradtást még egy ideig biztosítja számára.

Békásmegyer, Lehel út

Ennek a bizonytalan egyensúlyhelyzetnek szimbolikus tartalma nyilvánvaló. Ez a mozdulat nem pusztán egy magyar honvéd hősi halálát jeleníti meg. Nemzetünk egyetemes fájdalmát! Sziklaszilárd támaszainkról, szívünk dobbanásairól való keserű lemondást. De nem adjuk fel a reményt a tragédia átélésének óráiban sem.

Különös esztétikai élmény részesévé válik az ember, ha nyitott szemmel sétál az elmúlt években megújult pesti belváros utcáin. Napfényes tavasznyári órákban érdemes elidőzni, körülnézni pl. a Szervita téren. A temp-

lom homlokzatának teljes restaurációjára, újjászületésére éppen az elmúlt félévben került sor. A templom főbejárata mellett látható a MAGYAR KIRÁLYI HONVÉD TÚZÉRSÉG (1912-1945) emlékműve. Kiváló szobrászunk Istók János életművének gyöngyszeme ez az alkotás, mely Krausz Ferenc öntőmester műhelyében készült 1930-ban.

Az expresszív kompozíció tökéletesen fejezi ki a plasztika nyelvén a jelmondatot, mely így hangzik: *Krisztus hitéből, hősök véreből támad fel hazánk.*

A téglatest alakú fülkében elhelyezett monumentális szobor szinte kirobban a fal síkjából. Domborműből körplasztikává válik. Az alsó térfélen látható ló lehajtott fejjel, méltóságteljesen áll. Horizontális-statikus biztonságot sugároz. A ló lábánál elhelyezett attribútumok: kard, sisak, ágyúkerék, tölgyfalevél a harcról mesélnek.

A ló mögötti hatalmas keresztet perspektivikus rövidüléssel mintázta meg a szobrász. Ennek következtében kitágul a tér. A ló horizontális iránya, a kereszt vertikális iránya, ellentéte, egyensúlya szilárdítja meg a kompozíciót, illetve kiváló háttérrel biztosít a két főalakhoz. A keresztől felénk forduló Jézus lágyan átöleli a nyeregből felemelkedő haldokló honvédet, aki

bal kezével a szívéhez kap, jobb kezével pedig az ég felé mutat. Szinte súlytalanná válik. Az égből érkező vonzóerőnek engedelmessé válik. Ez az erő legyőzi a föld vonzását. A test a szemünk láttára átszellemül.

Ha elmélyülten szemléljük a szoborkompozíciót, akkor egyszerre éljük át a testi halált és a szellemi-lelki újjászületést, a feltámadást. Természe-

is nézelődni, szemlélődni kezdenek. Nem beszélve a turistákról, akik azonnal előkapják az útikönyveiket. Ilyen pl. a Petőfi Sándor utca és a Párizsi utca találkozási pontján látható szobor a hajdani Főposta épülethomlokzatán, mely az első világháborúban elesett postai alkalmazottaknak állít örök emléket. A dombormű az eklektikus-klasszicista stílusú épület boltíves

István Máriának ajánlotta fel az országot. Máriát megilleti a Szent Korona viselése. Mária oltalmazza a hőrosszá váló magyar honvédet, gyöngéden, anyai szeretettel. A két alak formarendjének egysége klasszikus esztétikai értéket hordoz.

A szobrot szemlélve arra gondoltam, hogy Mária oltalmára nemcsak az első világháború halottai szorulnak,

Szervita tér

Párizsi utca

Egyetem tér

tesen itt sem egy tűzér hősi haláláról és feltámadásáról van szó, sokkal többről: Hazánk feltámadásáról.

Valóban fel tud támadni hazánk a hősök véreből? Valóban! De csak akkor, ha ez a véráldozat Krisztus hitében, Krisztusban valósul meg. Jézus kiontott vérenek s a magyar honvédek kiontott vérenek hasonlása által éljük át a gyász fájdalmát és az újjászületés örömet.

Az utcai járókelő észre sem veszi azokat az emlékműveket, amelyek mellett nap mint nap elmegy. Példamutatással segíthetünk ezen a helyzeten. Én meg szoktam állni. Hosszan szemlélődöm. Öt- tíz percet eltöltök a szobor bűvkörében. Járókelő honfitársaim kíváncsiak lesznek. Vajon mit nézek ezen a szobron. Megállnak. Ők

szoborfülkéjében látható. Bepán Lajos és Keiczky Hugó alkotása. (1927-ben készült Krausz Ferenc öntőműhelyében.) Áttekinthető tiszta formarendű kompozíció. A szobormező háttére, alapsíkja és az alsó térfélen elhelyezett két alak erőteljesen elkülönül egymástól. Mint a múlttól a jelen, vagy a jelentől a jövő. A képmező felső felén a felhők mögül előbukkannak a napsugarak. Reményt sugároznak. A fél térdre ereszkedő mitikus nőalak az ugyancsak térdeplő pózban lévő haldokló katonát oltalmazza. Az európai szakrális művészet pietái idéződnék fel bennünk. „Mária a halott fiát tartja az ölében.” A katona jobb kezében egy törött pengéjű kardot szorongat, bal karja élettelen. A mitikus nőalak koronát visel. Mint tudjuk, Szent

hanem a trianoni békediktátum következtében szenvedő testvéreink is.

Az egyetem és a templom épületének találkozási pontján szintén található egy szoborcsoport. A hatalmas téren haladva odavonzza a tekintetünket a falból kitárulkozó alkotás. A tér centrumává válik, ugyanakkor a két épület ornamentikájához is szépen illeszkedik. PRO PATRIA MORTUIS (A hazáért meghalni). A jelmondat is ehhez a szellemiséghez kapcsolódik: „Tűrj érte mindent, ami bánt, kínszenvedést és halált, de el ne szenvedd, el ne tűrd véred gyalázatát!” A néző számára a jelmondatot olvasva még egyértelműbbé válik az a tartalom, amit a szobor megtestesít. Ennek a tartalomnak ráadásul legalább három légrétege van. Az egyik mitikus-szak-

rális jellegű. Nem véletlenül illeszkedik olyan egyértelműen a plasztika a templom barokk homlokzatához. A másik szellemi réteg önazonosságunk legmélyére hatol. Vérségi kötelékeinket, gyökereinket érinti. A harmadik a felső szellemi légréteg, mely egyedi formát ölt a szoborcsoportban, a házáért való tevőleges felelősségvállalást, áldozatkész küzdelmet, a konkrét önfeláldozást testesíti meg.

A kompozíció 1930-ban készült, a magyar szobrászfejedelemnek, Zala Györgynek a munkája. A szobrot érdemes távolról és közelről alapos vizsgálat tárgyává tenni. Hiszen a belső szellemi légrétegek ily módon tárulkoznak fel számunkra.

A szobor két részből áll. Egyik a boltíves szoborfülkéből kilépő diáktársak csoportja. Fölöttük mitikus nőalak babérkoszorút tart a kezében. A statikus zárt egység belső térképzetet kelt bennünk (enteriór). A szobor másik része a külső térben található (exteriórban). Egyensúlyát veszített sebesült katonát látunk, aki a következő pillanatban a hátára fog zuhanni. A test súlya az összecsukló jobb lábra nehezedik, és a jobb kézben szorongatott puskára. Bal kéz a magasba lendül, de képtelen a zuhanó testet viszatartani. Tragikusan szép mozdulat. Küzdelem a gravitációs erővel. Küzdelem a halállal.

A haldokló katona valójában egy önálló sírszobornak is felfogható. Világháborús hősi emlékművé a két plasztikai rész kapcsolata által válik. Ugyanis a diáktársak erőteljes, kilépő mozdulatai, felemelt oltalmazó karjai, a karok erővonalai szinte megtartják, talpra állítják az elernyedő testet. Nem fizikai, hanem lelki-szellemi értelemben. A diáktársak, akik az iskola falai közül lépnek ki, s a harctéren az életéért küzdő osztálytárs közötti üres térben hihetetlen mértékű szellemi

Ludovika tér. A magyar hősi halott orvosok emlékének

és lelki energia sűrűsödik. Ily módon az egyéni tragédia feloldódik, metamorfizálódik, mitikus összetartozássá, hatalmas nemzeti összetartó erővé koncentrálódik. Ezt mindannyiunknak éreznünk kell, még akkor is, ha az egyetem felé járva csak futó pillantást vetünk a szoborra.

A Ludovika téren látható emlékmű témája nem a harcmezőn történetekhez, hanem a harcok hátszögéhez kötődik. A háborúban önfeláldozó hivatást vállaló orvosoknak, az élet meg-

Cinkota

mentőinek állít emléket. Akik nem kímélve magukat végkimerülésben váltak a háború áldozataivá. Horvay János szobrászművész éppen azt a pillanatot ragadja meg, amikor a hadiorvos szívrohamot kap, összeesik. Jobb karját az előrehajoló honvéd, hátrahanyatló testét a kórházi nővér tartja. Az oltalmazót oltalmazzák. A drámai erejű szobrot 1942-ben állították fel, tehát a második világháború keserű élményét is magában hordja. A háromalakos körplasztika az európai szakrális művészet két ikonográfiai modelljét egyesíti magában. Az egyik a pieta kompozíciós megoldását idézi, Mária szellemét az ápolónő jeleníti meg. A másik kompozíciós szerkezet a „levétel a keresztről” ikonográfiai megoldását juttatja eszünkbe.

A haldokló orvos az élet keresztyét veti le a válláról. A halálban megpihen és megdicsőül. A szobrot szemlélve egyszerre éljük át a magasztos fájdalmat és a líraian oldott perceket. Egyszerre érezzük a föld vonzását s a kemény kő oldódását, átszellemülését. Persze csak akkor, ha az Üllői út zajos forgatagát feledve azonosulunk a mártír orvosok halhatatlan lelkével.

„Istennel a Hazáért előre!” – olvasható a szobor talapzatán. A szobor egésze egy hatalmas diagonális lendület. A test súlya az erőteljesen előrelépő jobb lábra nehezedik. A bal láb elrugaszkodik a földről és szemben áll, ellentétes irányú, derékszöget alkot a kinyújtott bal karban tartott zászlórúddal. A fegyver a jobb kézben látható. Expresszív őserő nyilvánul meg ebben a mozdulatban. Az összehajtott zászló súlytalanná válik, illetve védelmező sátorrá szellemül.

Érdemes körbejárni Istók János szobrát. Minden nézőpontból ragyogó vizuális élményt nyújt. Valóban elhisszük, hogy a magyar honvéd isteni erő birtokában Istennel együtt küzd a hazáért. A magyar igazságért! Talán soha nem vált annyira fontossá ennek a végtelen küzdőszellemnek megértése és megértetése, megérezése és megérezékítése a most felnövekvő nemzedék számára, mint napjainkban.

Egészen másképpen, de legalább olyan eredetiséggel jeleníti meg az őserőt, az ősenegiát Sidló Ferenc Csaba vezért ábrázoló szobra. A Cinkotán látható katonát egy előlről és felülről érkező szellemi erő teszi a tér legyőzőjévé, a tér urává. Az itt látható Csaba vezért ábrázoló szobor egy vár fokán áll. Lábai szinte belegyökereznek a kősziklába s az anyaföldbe. A test súlya itt is a jobb lábon van. Bal lábbal felfelé lép a várfokra. Jobb karjában a szablyát tartja, bal kezével a pajzsot. Megfeszülnek testének izmai. A mozdulat, a fej elfordítása, a markáns, erőteljes tekintet a harci készségről tanúskodik. (Akárcsak Michelangelo Dávidja.)

Ez a világháborús emlékmű nem a gyászról, nem a halálról szól. Még akkor sem, ha Cinkota hősi halottainak nevei a szobor talapzatába vannak vésvé. Hanem a győzelemről. A ma-

gyar katona mindig megállta a helyét a harctéren. Nem rajta múltott a háború elvesztése, és Trianon sem... Ezt tudatosítanunk kell magunkban és honfitársainkban is.

A pesterzsébeti emlékmű nagymértékben eltér az eddig elemzett emlékművektől. Mondhatnánk azt is, hogy egyik eddigi ikonográfiai típussal sem rokonítható. Eszmeileg, tartalmilag ugyanakkor legalább olyan értékű, illetve újszerűségével új gondolatokat képes mozgósítani, életre kelteni.

Cinkota. Csaba vezér

Pesterzsébet. Az ifjú honvéd

Mit látunk? Egy klasszikus szépségű fiatal férfit, aki éppen most ereszkedett fél térdállásba, könnyedén, rugalmasan. S éppen ilyen könnyedén emeli a kardot a feje fölé. A kard a vízszintes irányultságával szinte végtelen nyugalmat áraszt, az ifjú honvéd viszont szinte minden izmát megfeszíti. Az antagonista izmok, a megfeszülők és az ellazulók ellentétei a szobron nagyszerűen tanulmányozhatók.

Mit jelképez ez a mozdulat? Több jelentésrétege is van. Lux Elek szobrászművész vajon a jelentések közül melyikre gondolt, illetve a megrendelők mit vártak tőle? Első ránézésre úgy tűnik, hogy a klasszikus-mitikus alak, a magyar honvéd felajánlja a kardot Máriának, a magyarok védőszentjének. A vízszintes helyzetű kardnak külön is jelképes tartalma van. Lovaggá üléskor a térdeplő harcos vállán nyugszik. S a király, akinek a kezében van a markolat, a lovag fölé magasodik. A lovag nemcsak az égi, hanem a világi hatalmaknak is alá van rendelve. Ennél a szobornál sokkal mélyebb szimbolikus tartalom valósul meg. A kard felajánlása. Kinek ajánlja fel a kardot a magyar ifjú? A Mindenhatónak, akinek kezében van nemzetünk sorsa, jövője.

A vízszintes helyzetű kard cezúrapontot is jelképez nemzetünk történelmi drámájában. Csendet, békét, átmeneti nyugalmat jelent, s készenlétet. Hiszen a kardot tartó ifjú izmai megfeszülnek. Lehet, hogy a következő pillanatban felpattan, s harcra indul. A kard az igazságtétel zálogává, eszközévé, fegyverévé válik.

E csodálatos körplasztika ereje, esztétikuma, emberi tartalma éppen ebben a belső feszültségben érhető tetten. A belső feszültség és a külső, látzólagos nyugalom egységében, a harcra való folyamatos készenlétben.